

Oikeusministeriölle

Viite: VN/12734/2019

Asia: Lapsiasiavaltuutetun lausunto oikeusministeriössä laaditusta arviomuistiosta ”Pakkoavioliiton mitätöinti ja ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen”

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Lapsiasiavaltuutettu tarkastelee arviomuistion ehdotuksia lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta.

Lapsiasiavaltuutettu on antanut lausunnon lausuntopalvelu.fi-palvelussa 2.3.2020.

Arviomuistion keskeinen sisältö

Pääministeri Marinin hallitusohjelmaan on kirjattu tarve selvittää pakkoavioliiton mitätöintiä. Sillä pyritäisiin osaltaan kehittämään turvallisuutta ja parantamaan rikosuhrien asemaa.

Alaikäisenä solmitut avioliitot kiellettiin Suomessa kokonaan 15.2.2019 annetulla lakimuutoksella 1.6.2019 alkaen. Eduskunta edellytti muutosta säädettäessä, että hallitus arvioi mahdollisuudet saada alaikäisenä tai muusta esteestä huolimatta tai pakottamalla solmittu avioliitto päättymään, purkautumaan, kumottua tai mitätöityä muutoin kuin avioerolla. Eduskunta edellytti hallitusta myös selvittämään ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista koskevan sääntelyn tarvetta. Samalla eduskunta edellytti hallitusta selvittämään näiden vaikutukset puolisoiden ja heidän lastensa elämään.

Oikeusministeriön arviomuistio 20.1.2020 pohjautuu 14.6.2019 laadittuun selvitykseen (VN/12734/2019). Siihen sisältyy nykytilan kartoitus Suomen ja muiden Pohjoismaiden lainsäädännön nykytilasta.

Lapsiasiavaltuutetun vastaukset esitettyihin kysymyksiin

1. *Arviomuistion luvussa 2.1 on käsitelty Suomessa pakottamalla solmitun avioliiton purkamismenettelyä ja ehdotetaan uutta säännöstä, jonka mukaan pakottamalla solmittu avioliitto voitaisiin kumota. Kumoaamisen oikeusvaikutukset olisivat samat kuin avioerossa. Kannatatteko ehdotusta?*

Arviomuistiossa on todettu, että jos pakottamalla solmittuun avioliittoon sovellettaisiin *mitätöimistä* koskevaa säännöstä (avioliittolaki 19 §), voisi pakotettu osapuoli tai kummankin osapuolen yhteinen lapsi joutua kohtuuttomiin tilanteisiin. Esimerkiksi avioliitossa syntyneet lapset katsottaisiin avioliiton ulkopuolella syntyneiksi eikä lapsille muodostuisi perintöoikeutta.

Avioero ilman harkinta-aikaa ei toisi mitätöintiä vastaavia seurauksia. Sen haittapuoli on, että siviilisäätö on eron jälkeen ”eronnut”, eikä ”naimaton”. Tämä saattaa olla esteenä joihinkin kulttuureihin kuuluvien uhrien oikeusturvan hakemiselle.

Lapsiasiavaltuutettu pitää parhaimpana arviomuistiossa esitettyä vaihtoehtoa, jonka mukaan asiasta säädetäisiin uudenaikaisella erillissääntelyllä. Tuomioistuimella olisi mahdollisuus julistaa pakottamalla solmittu avioliitto *kumotuksi*. Tällöin osapuolilla ja heidän lapsillaan säilyisi avioeroon verrattava suoja, ja samalla puolison siviilisäätö palautuisi avioliittoa edeltävään tilaan. Erillissääntelyn avulla tunnustettaisiin se, että kyse ei ole avioliitosta, joka on solmittu vapaaehtoisesti.

Kuten arviomuistiossa on esitetty, pakottamisen osoittaminen avioliiton kumoamiseksi voi kuitenkin olla hankalaa. Tämä koskee kaikkia esitettyjä sääntelyvaihtoehtoja. Sen vuoksi **on tärkeää, että pakkoavioliiton uhrin asema tunnustetaan esim. sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä** ja että hän saa maksutta oikeusapua ja maksuttoman oikeudenkäynnin. Tämä parantaa osaltaan myös hänen kykyään vastata alaikäisten lasten hoidosta ja kasvatuksesta. Yhteys ihmiskauppaan koskevaan sääntelyyn ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tulisi tuoda esille (<https://www.heuni.fi/en/index/researchareas/humantrafficking/globalresearchonmarriagetrafficking.html>).

Arviomuistion mukaan vain pakotettu osapuoli voi vaatia avioliiton kumoamista. Tämä on uhrin oikeusturvan kannalta kannatettavaa, mutta olisi kuitenkin syytä huomioida mahdollisuus, että molemmat puoliset on pakotettu toistensa kanssa naimisiin. Arviomuistion ehdotusta, jonka mukaan harkitaan syyttäjälle oikeus nostaa kanne avioliiton kumoamiseksi, voidaan pitää kannatettavana. Esitöissä olisi syytä linjata tarkemmin syyttäjän harkinnassa noudatettavia harkintaperusteita kanteen nostamiselle.

Lapsiasiavaltuutettu pitää kumoamiskanteen nostamiselle asetettua määräaikaa (kaksi vuotta siitä, kun pakottaminen on päättynyt ja viimeistään viisi vuotta siitä, kun pari on vihitty avioliittoon) lyhyenä ja **esittää pidempää määräaikaa tai määräajan kokonaan jättämistä sääntelystä pois**. Ne näkökohdat, jotka yleensä puoltavat täsmällisiä määräaikoja perhesuhteiden järjestämistä koskevissa asioissa lapsen näkökulmasta, eivät ole samalla tavalla merkityksellisiä avioliiton kumoamista harkittaessa; avioliitto on joka tapauksessa purettavissa avioerolla.

- 2. Arviomuistion luvussa 2.2 on käsitelty Suomessa alaikäisenä tai muusta avioliiton esteestä huolimatta solmitun avioliiton purkamista ja päädytty siihen, että tarvetta lainsäädäntömuutoksiin ei ole. Oletteko johtopäätöksestä samaa mieltä?*

Lapsiasiavaltuutettu ei ole samaa mieltä oikeusministeriön ehdotuksen kanssa. Suomessa on avioliiton solmiminen alaikäisenä kielletty. Arviomuistion mukaan avioliitto olisi pätevä, vaikka alaikäinen olisi vihitty avioliittoon, kunhan vihkiminen on tapahtunut avioliittolain 15 §:n mukaisesti ja vihkipöytä on ollut oikeus toimittaa vihkiminen. Arviomuistion mukaan tarvetta säädösmuutokselle ei ole, koska oikeusjärjestelmässä ei ole tullut esiin tilanteita, joissa vihkimisoikeutta olisi käytetty väärin.

Lapsiasiavaltuutettu toteaa toisin kuin oikeusministeriö, ettei ilmiö välttämättä ole pelkästään teoreettinen. On lyhyt aika siitä, kun lapsiavioliitot kiellettiin kokonaan Suomessa. **Ei voida pitää lapsen oikeuksien mukaisena sitä, että siitä huolimatta alaikäisenä solmitut avioliitot olisivat päteviä. Avioliitto tulisi voida kumota** samoin kuin pakottamalla solmitut avioliitot. Tämä olisi välttämätöntä myös avioliittoinstituutiota koskevan sääntelyn johdonmukaisuudelle ja arvoperustalle, sillä muutoin sääntely antaa harhaanjohtavan vaikutelman alaikäisen antaman suostumuksen merkityksestä.

- 3. Arviomuistion luvussa 3 on käsitelty ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustamista Suomessa. Arviomuistiossa ehdotetaan nykyisten säännösten täsmentämistä niin, että ulkomailla alle*

18-vuotiaana solmittu avioliitto voitaisiin tunnustaa Suomessa vain erityisestä syystä, jos ainakin toinen puolisoista on asunut avioliiton solmimishetkellä Suomessa. Kannatatteko ehdotusta?

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenttien perusteella lapsena solmittuja avioliittoja ei voida hyväksyä.

Yleissopimuksen 2 artiklan mukaan lapsia tulee kohdella yhdenvertaisesti. Lapsella on oikeus henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytyksiin mahdollisimman täysimääräisesti (6 artikla). Hänellä on oikeus koulutukseen, mahdollisimman hyvään terveydentilaan ja suojeluun kaikelta väkivallalta ja hyväksikäytöltä (28, 24 ja 19 artikla). Lapsiavioliittoihin liittyy usein hyväksikäyttöä. Kaikissa lainsäädäntötoimissa on asetettava lapsen etu ensisijaiseksi (3 artikla).

YK:n lapsen oikeuksien sopimus pitää pakko- ja lapsiavioliittoja haitallisena käytäntönä, jonka poistamiseen on pyrittävä (CRC/C/GC/18, kohta 20. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_18_julkaisu.pdf). Yleiskommentissa 18 (2015) todetaan kohdassa 20: *Kun otetaan huomioon lapsen kehittyvien valmiuksien ja itsenäisyyden kunnioittaminen hänen elämänsä koskevia päätöksiä tehtäessä, poikkeuksellisissa tilanteissa voidaan sallia kypsän, toimintakykyisen alle 18-vuotiaan lapsen avioliitto, edellyttäen että lapsi on vähintään 16-vuotias ja että tällaiset päätökset tekee tuomari perusteltujen ja poikkeuksellisten, lainsäädännössä määriteltyjen syiden ja kypsyydestä saatujen todisteiden perusteella ottamatta huomioon kulttuuria tai perinteitä.* Lapsiasiavaltuutettu katsoo, kuten aiemmissakin lausunnoissaan, että tämä tulee lähtökohdaksi.

Kuten arviomuistiossa todetaan, on vaarana kiertää Suomen lainsäädäntöä lähettämällä alaikäinen toiseen maahan avioliiton solmimista varten. Arviomuistiossa todetaan myös, että tälläkin hetkellä kyseinen avioliitto voidaan jättää tunnustamatta oikeusjärjestyksemme vastaisena. **Lapsiasiavaltuutettu kuitenkin katsoo, että olisi syytä säätää asiasta erillisesti, jotta voidaan ennalta ehkäistä alaikäisavioliittojen solmimista ulkomailla.** Alaikäisen prosessuaalinen asema on täysi-ikäistä ja täysivaltaista henkilöä heikompi. Hänen laillinen edustajansa (huoltajansa) on voinut olla taustalla vaikuttamassa järjestelyyn, eikä hän välttämättä saa tukea edustajaltaan.

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää yleisestikin huomiota siihen, että **tilanteissa, joissa lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja on toiminut lapsen edun vastaisesti avioliittojärjestelyissä, tulee lapselle hakea riippumaton edunvalvojan sijainen ajamaan lapsen etua prosessissa.**

Arviomuistiossa on todettu, että erittäin poikkeuksellisissa tilanteissa tunnustamatta jättäminen saattaisi kuitenkin aiheuttaa puolison asemassa olevalle, ja mahdollisesti myös puolisoitten alaikäiselle lapselle, kohtuuttomia seurauksia. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että vaikka lähtökohdaksi tulee olla alaikäisten solmimien avioliittojen tunnustamatta jättäminen, voisi esimerkiksi lapsen etu ja puolisoitten täysi-ikäisyys tunnustamista haettaessa olla perusteena tunnustamiselle. Alle 16-vuotiaana solmittuja avioliittoja ei tulisi tunnustaa lainkaan.

4. *Onko teillä kommentteja arviomuistion jaksossa 3.3 mainittuihin erityisiin syihin, joiden perusteella tällaisen avioliiton tunnustaminen voisi poikkeustapauksessa olla perusteltua?*

Perusteiden tulee lähteä lapsen oikeuksista ja lapsen etuun liittyvästä harkinnasta, ei pelkästään uskonnollisista tai kulttuurisista perinteistä. Tunnustamista hakevien täysi-ikäisyys ja heidän alaikäisen lapsensa etu voisivat olla erityisiä syitä.

5. *Onko arviomuistiossa ja sen taustalla olevassa selvityksessä arvioitu tunnustamissääntelyn ja -käytäntöjen nykytilan sekä eri vaihtoehtojen etuja ja haittoja riittävän kattavasti?*

Lapsiasiavaltuutettu pitää arviomuistion taustalla olevaa selvitystyötä kattavana ja lapsen oikeudet huomioivana. On kuitenkin tärkeää, että tilannetta seurataan sekä oikeus- että palvelujärjestelmän piirissä ja että ryhdytään viiveettä muutoksiin mahdollisten epäkohtien ilmaantuessa. Olisi myös syytä kiinnittää enemmän huomiota siihen, miten alaikäisiä kuullaan tehtäessä kokonaisarviota heidän edustaan, sekä siihen, miten heitä tuetaan prosessin vireille saattamisessa ja prosessin aikana. Kuten edellä on todettu, tulee heidän saada puolueeton edustus sekä asiantunteva ja maksuton oikeusapu. Arviomuistiossa olisi ollut syytä tarkastella myös tilanteita, joissa Suomessa asuva täysi-ikäinen henkilö avioituu toisessa maassa olevan alaikäisen kanssa, ja sitä, miten turvataan Suomeen tulevan alaikäisen oikeudet.

6. Onko teillä muuta lausuttavaa arviomuistiosta tai sen taustalla olevasta selvityksestä?

Lapsi- ja/tai pakkoavioliittojen osalta tulisi myös poikkihallinnollisesti pohtia keinoja ehkäistä niitä. Tiedottaminen, ja erityisesti ihmisoikeuskasvatus ovat keskeisessä roolissa siinä, että alaikäinen itse tuntee omat oikeutensa ja osaa tarvittaessa hakea apua.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa vielä lain täytäntöönpanon merkitystä sekä viranomaisten kouluttamista ilmiön tunnistamisessa ja uhrin tukemisessa. Lapsia työssään kohtaavien ammattilaisten tulee osata puuttua tilanteisiin, joissa lapsi on vaarassa joutua painostetuksi tai pakotetuksi avioliittoon. Erityisesti yhteistyön lastensuojelun kanssa tulee olla sujuvaa.

Arviomuistiossa ja selvityksessä on toimeksiannon mukaisesti käsitelty pakko- ja alaikäisavioliittoja avioliittolainsäädännön näkökulmasta. Olisi toivottavaa, että jatkossa tuotaisiin esille myös se, onko suunnitelmaa käsitellä asiaa rikosoikeudellisesta näkökulmasta (vrt. YK:n kidutuksen vastaisen yleiskomitean kysymykset Suomelle 9.12.2019, kysymys 18 (h): "...please provide updated information on: ... (h)Any consideration given to introducing forced marriage as a distinct criminal offence in the Criminal Code, as well as legislation enabling the annulment of such marriages."; <http://docstore.ohchr.org/Self-Services/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsktW5W2MJ9DqR5IJrc3nfmnG6h6kiBiv8I7OLMoS4E5wypWrh%2fc%2fOv0nRqK2Sada2Z%2fUikoYcLWpq99ik6kNiSIOC90KRlwUbAXBdIaCiI9N>).

Jyväskylässä 2.3.2020

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Jaana Tervo
Lakimies